

מלכות ישראל

הנפש הגדולה של מלך החכמה

נחזור לסוגיה של שלמה:

אמר רב יהודה אמר שמואל, בשעה שנשא שלמה את בת פרעה, הכניסה לו אלף מיני זמר ואמרה לו כך עושין לעבודה זרה פלוני וכך עושין לעבודה זרה פלוני, ולא מיחה בה. הנפש הגדולה הזאת של מלך החכמה, שחפצה לדלג על הררי עד של ההתפתחות האיטית השתולה ע"פ עצת עליון בתולדה האנושית, ולהבליע תקופות גדולות של אלפי שנים בתקופה קצרה של ימי ממלכתו, למען תעלה אחר כך התבל הלך ועלה, בצעדים גדולים, עוד למעלה למעלה,¹

המהלך שלנו עד כה היה להבין את הביטוי: 'הנפש הגדולה של מלך החכמה החפצה לדלג'. הסברנו את הדילוג ואת עמוד ההווה ועמוד העתיד. נקודה נוספת היא 'הנפש הגדולה של מלך החכמה', כל התהליך הוא תהליך של נפש (טבע, עולם הדמיון), ולמרות שמדובר פה על תהליכים טבעיים, בכל זאת התהליכים הטבעיים נהפכים לתהליכים של חכמה – זהו ענינו של שלמה. לכן שלמה נקרא 'מלך החכמה', הוא מלך שעסוק בחכמה של המקום הזה. בשביל להסביר את זה עשינו את כל המהלך של ישראל ותחייתו יז-יח וערכנו השוואות בין מדרגות השונות של הטבע. ודיברנו על כך שמה שמייחד את התקופה שלנו, ממתן תורה והלאה, הוא שהדעת עושה חלק גדול מהתהליך עצמו, לכן החכמה כל כך חשובה.

בפרק יח הרב קורה למדרגה שלנו 'חכמה תתאה'. חכמה תתאה היא המלכות שמתעסקת בבירור בין טוב לרע. לעתיד לבוא המלכות תהיה מתוקנת ושלמה, אבל במצב שלנו התורה עסוקה בעיקר בהתמודדות עם הרע – אין ברירה, העולם הדמיוני חלש, כבר אי אפשר לסמוך על הטבע, לכן אנחנו זקוקים ליסוד התבוני שמברר את הדברים. זהו ענינו של שלמה. הוא היה מלך גדול, והתפקיד שלו היה להופיע את התורה שחודרת לעולם, משפיעה עליו ומרוממת אותו ומוציאה את העולם מרע לטוב. (לא משנה אם הוא הצליח או לא, זה לא פוגם במעלה עצמה).

¹ עין איה, שבת, פרק חמישי, עח.

אז שלמה היה 'מלך' – מלך בא לתקן את המלכות. אבל הוא לא בא לתקן סתם מלכות, הוא בא לתקן את המלכות של הקב"ה.² נקודה נוספת היא ששלמה לא היה סתם בעל נפש (טבע, דמיון), אלא 'נפש גדולה', הכוונה שזו הייתה ההתמחות והחכמה שלו. לאור זה, הכוונה במילים 'הנפש הגדולה של מלך החכמה', היא לא רק לציין ששלמה היה אדם בעל נפש, אלא גם שכל עניינה של מלכות ה' בעולם הוא הנפש.

הנפש היא העולם הזה – הקב"ה נמצא בעולם הזה. אז המלך צריך לדעת להנהיג את העולם הזה בצורה הנכונה. לשלמה הייתה החכמה לעשות את זה.

(כל זה קשור לסוגיית 'חכמי המחקר'.³ חכמי המחקר הם חכמים שיש להם את הכישרון להיכנס למקומות הבעייתיים, להתמודד ולתקן אותם. לסלק את החסרונות שיש שם. הרי אנחנו מדברים על כך שעם ישראל לא נמצא במצב האידיאלי שלו והמציאות איננה מתוקנת. לכן לא מספיק מלך שידע להילחם ולשמור על גבולות המדינה, אלא המלך צריך להתמודד עם הסוגיות התרבותיות היותר מסובכות שיש במציאות – בשביל זה צריך נפש⁴).

דוד ושלמה

בדרך כלל מתארים את דוד ככונה ה'מלכות', אם כך מה ההבדל בין שלמה לדוד? לכל אחד מהם היה תפקיד אחר, התפקיד של דוד היה לבנות את המלכות מבפנים, זו הקומה עצמה – מלכות ישראל. שלמה בא על גביו והכישרון שלו היה לבוא מתוך זה ולתקן את העולם. הוא היה צריך להופיע את המלכות כמלכות אלוהית, כלומר, לגלות אותה כלפי האנושות. משמעות התהליך הזה היא בירור המעמקים של הרע. אלו היחסים של כנסת ישראל עם הקב"ה.

דוד לא היה חכם מחקר, לכן לא היה לו עניין להיכנס למעמקים של הרע ולברר אותם, עניינו היה לבנות את המלכות הישראלית עצמה. לכן גם לא היה לו עניין בבת פרעה, אלא בבת של שאול מלך ישראל.

² לא כל כך פשוט להבין מהי מלכות, אפילו לא מלכות אנושית, וודאי שלא מהי מלכות ישראלית אלוהית שהיא הרבה מעבר למלכות אנושית. הגמרא אומרת שכדי להתחיל להבין מהי מלכות ישראלית צריך ללכת לקראת מלכי אומות העולם – להכיר את המלכות של העולם להכיר תרבויות, רק כך אפשר לדעת מהי מלכות ישראל. 'בן־כפר' לעולם לא יוכל להבין מהו כרך, מי שלא מבין מהי מלכות לא יכול להבין את המלכות של הקב"ה. (אמר רבי יוחנן, לעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי ישראל, ולא לקראת מלכי ישראל בלבד אלא אפילו לקראת מלכי עובדי כוכבים, שאם יזכה יבחין בין מלכי ישראל למלכי עובדי כוכבים. ברכות, דף נח.)

³ עין איה, שבת, פרק שני, ה. אגרות ראי"ה ג, אג' תשצג, תשצח.

⁴ בהקשר הזה, הדגש הוא שהנפש היא הכוח המדמה – סוגיות תרבותיות. [א.ש.ל.]

הררי עד

'הררי עד של ההתפתחות האיטית השקולה על פי עצת עליון'.
'הררי עד' הם תהליכים היסטוריים ארוכים. 'ההתפתחות האיטית' היא תהליך מוצק ואובייקטיבי שההיסטוריה צריכה לעבור. כמו תהליך התבגרות של האדם – אי אפשר להעמיס על ילד בגיל שנתיים, התנהגות של אדם מבוגר. כך הרב רואה את התהליך ההיסטורי כמקום שבו היצירה האלוקית יוצאת אל הפועל. אין כאן עניין של דמיונות, אחיזת עיניים, אשליה שאפשר וצריך לדלג עליה, אלא כל שלב אמיתי, חשוב ועקרוני, כל שלב בונה נדבך נוסף שעל גביו יבנה נדבך נוסף. בדיוק כמו שילד קטן קודם כל זוחל, אחר כך הולך ואחר כך רץ, הוא לא יכול לרוץ לפני שהוא מתחיל לזחול, כך אי אפשר להחליף את הנדבכים שההיסטוריה בנויה מהם.

אז איך ניתן לדלג? לשלמה הייתה היכולת לדלג, בגלל שהוא יכול לצאת מהתהליכים ההיסטוריים לתהליכים כוללים יותר, ומשם לסקור היסטוריה שלמה. דמות שיכולה לסקור היסטוריה שלמה, אין לה בעיה לעבור מהיסטוריה אחת לשנייה.

מבקרי המקרא מעלים את הבעיה, שבחז"ל ובנביאים יש ערבוב שפות. אבל מי שיש לו יכולת דילוג אמיתית, יודע להיות במספר תקופות בו זמנית, יש לו יכולת לדלג מתקופה לתקופה וממצב למצב ומעניין לעניין, ממילא גם השפות שלו כאלו, הוא יכול להשתמש בכמה שפות. כך לדוגמה, גם היכולת לעבור מלימוד נגלה ללימוד נסתר, למרות שאלו שתי שפות שונות שאי אפשר לערבב ביניהם, בכל זאת יש בעלי יכולת שמסוגלים לעבור מאחד לשני.

גם אצל הרב אפשר לראות את יכולת הדילוג, בקבצים. הוא נמצא בסוגיה אחת ולאחר כמה דקות הוא בסוגיה אחרת לגמרי.

כל עוד הדילוג נעשה בעולמות פנימיים, זה לא נורא ואפילו יכול להיות מעולה. אבל ברגע שאדם רוצה לקחת את ההיסטוריה ולדלג, זה מסובך מאוד, הניסיון לקחת תקופה ששייכת למקום מסוים ולפעול איתה על פי כללים של תקופה אחרת לגמרי, עלול להביא חורבן. למשל, אם ניקח חברה שבנויה על עבודת ונסה לתת לה עקרונות של חופש ודמוקרטיה, היא לא תצליח לתפקד, היא לא מסוגלת להבין מהו מוסר ומה המשמעות המוסרית של היכולת לבחור, הדבר היחיד שמסוגל להניע אותם הוא שכר⁵.

⁵ כמו אצל אפלטון ב'המדינה'. המוסר נמצא רק אצל הפילוסוף, והעם נשלט על ידי שכר. [א.ש.ל.]

לשלמה הייתה היכולת להבליע תקופות גדולות של אלפי שנים בתקופה קצרה של ימי ממלכתו. אם לא הייתה לו היכולת, היה צריך לאשפז אותו, זו מחלת נפש. אבל אדם שיש לו את היכולת לעשות את זה (ומשמע בסוגיה שהוא כמעט הצליח), יכול לקצר את ההיסטוריה בכמה אלפי שנים. גם משה עשה מהלך דומה כשהכניס את הערב רב. (הייתה סיבה מסוימת שבגללה שלמה לא הצליח, אבל זה לא גורע מהגדלות שלו – רואים איך הוא הכין את עצמו).

הם חיינו ואורך ימינו

עד כאן זו רק הקדמה, מיהו שלמה. עכשיו הרב מתחיל לתאר את מה ששלמה עשה:

הוא מצא לנכון לפניו, לא לבד להקיף את כל המדע העיוני והמעשי. הוא ידע היטב, כי הרגש ועצם החיים הם עמוקים עוד ומסובכים יותר מכל מדע, ובכל עוזו החכמה צריכים שבילי עצמות טיב החיים להכבש, למען נדע ברוב כח להעלותם, לשלבם אל אותה הרוימות הנעוצה ברוממותן של ישראל, העליון באמת על כל גויי הארץ בכחו האלהי הגנוז בו, ובאורו המבהיק שיצא אל הפועל כשיגיע למעלת גידולו והשלמת צביונו. על כן הרחיב את החיים בחכמתו כשם שהרחיב את המדע.

שלמה הוא המלך של החכמה, אז הוא מבין שבשביל לתקן את העולם לא מספיק המדע וגם לא הפילוסופיה.⁶ המדע הוא כמו 'עם הארץ שהולך אחרי אשתו',⁷ והפילוסוף הוא כמו אלמן – מראש הוא ויותר על החיים.⁸ לכן מלך שיודע לראות עומקים, לא כל כך מעניין אותו המדע, יותר מעניין אותו העומקים של הדמיון ושל הטבע – המקום בו הטבע היה יכול להיות בשיאו כמלכות אלוקית, והאדם קלקל.

שלמה היה מלך אמיתי, מלך ששופט. הייתה לו נפש גדולה, הוא הבין מהם חיים ואיך לחיות אותם במובן הכי עמוק שלהם – הם נמצאו אצלו במלא העצמה והיופי. אז הוא הכיר את הכוחות האדירים של המציאות וידע שהם נעים במרחב של טוב ורע, והוא בא להתמודד עם

⁶ 'לא לבד להקיף את כל המדע העיוני והמעשי' – הפילוסופיה היא המדע העיוני, ומדעים הם המדע המעשי. [א.ש.ל.]

⁷ ברכות סא, עמוד א. עין איה, שם, פרק תשיעי, רה.

האישה היא הטבע – החיים הם גדולים ועשירים, והמדע רק הולך אחרי החיים ובודק ומסביר אותם. דווקא 'עם הארץ' הולך אחרי אשתו, כי הוא תופעה משנית לחיים, החיים שלו חסרי עצמיות – נפעלים. ואילו התורה לא באה אחרי החיים (תורה קדמה לעולם), לכן לתלמיד חכם יש יכולת להוביל וליצור את החיים. יבואר בהמשך. (עין עוד: עין איה, ברכות, פרק שביעי, יז, יט). [א.ש.ל.]

⁸ מבחינת הפילוסופיה, החיים כתופעה הם חסרי משמעות. לכן ניתן ואף עדיף להתעלם מהחיים וליצור תחליף מלאכותי מופשט. ואילו אצל שלמה, הדמיון הוא תופעה קיומית – הוא המלכות – והוא הולך להנהיג אותו בעזרת החכמה. [א.ש.ל.]

הטוב והרע שיש בעולם – לשפוט, לברר מה נכון ומה לא. איך עושים זאת? על ידי דעת ותבונה. הדעת והתבונה יכולות לעצב הכל מחדש, הם המוח והלב של החיים עצמם. הם לא יוצרות את החיים בתור תופעה מלאכותית (פילוסופיה), וגם לא מהוות זנב לחיים (מדע). אלא בתוך החיים עצמם יש תבונה, ושלמה ידע לחיות אותה. הוא היה המלך של החיים. מלך הוא אחד שתופס את המהות של התופעה, ומלבד זאת הוא המנהיג, יש לו כוח שלטון. הוא יודע להבין, להנהיג ולהוביל את החיים – יש לו דעת – הדעת יוצרת, ככל שאדם יותר יודע ומבין, הדברים יותר נוצרים.

הדעת היא הכוח המהותי של האישיות, שקובע את שורשי התבונה ואת הפרדיגמות שכל החיים מתנהלים על פיהם, לכן שלמה לא מחפש את המודע של הדבר, אלא את מעמקי החכמה שבתוך התהליך.

לא יתכן להבין את הקדושה כמשהו שמוציא אותי מהחיים (קלריקלי – שאיפה לשלטון הדת על החיים), להיפך – הם חיינו ואורך ימינו'. בשביל להגיע למצב כזה צריך לדעת איך לחיות ואיך להבין את החיים ולשלוט עליהם – זו חכמה, להיות מלך של חיים.

לפני ההכנות למתן תורה הקב"ה אמר לבני ישראל לנוח יום אחד. למה חשוב לנוח? הרב מסביר שם⁹, שהקדושה העליונה, ההופעה של הקב"ה במובן המלא, לא יכולה לסבול שיש חולשה. אם הגוף חלש מהדרך, צריך לנוח כדי לתת לו לחזור לעוצמה שלו. כשהגוף חזק, התורה יושבת עליו. השכל הוא הקומה האיכותית ועליונה של החיים, היא חייבת להיות חלק מחיים – אם אדם הורס את החיים שלו, גם השכל נהרס. אם אדם לומד ועל ידי זה נעשה עלוב, עדיף שלא ילמד, עדיף שיחיה.

להיות מלך

הרבי מפיאסצנה¹⁰ מביא משל על שני כפריים שמגיעים לארמון המלך. כשחוזרים לביתם ומספרים מגודל מופלאות ארמון המלך, האחד נתן תיאור מדויק של כל חומר ומידה ואיך הכל נעשה בדיוק מופלא, והשני מלא התרגשות ומתפעל מעצם המחזה עד שאינו יכול לתאר את השיעורים בדיוק. מי מהם יותר נפגש עם תכונת המלכות? לכאורה השני. בזה הוא בא לתקוף את החסידות השכלית, שנשארת במידות ולא משיגה את עצם המחזה. אבל בעצם אף אחד מהם לא באמת יודע מהו ארמון מלך, האחד יבש חסר לח של חיים, והשני סתם כפרי שקופץ ומתרגש.

⁹ עין איה, שבת, פרק תשיעי, כב.

¹⁰ 'מבוא השערים', פרק ו, ('משל הדיוט').

ואילו שלמה הוא מלך אמיתי. הוא מלך של החיים עצמם – הוא יודע מהי מלכות ומהם מעמקי החיים של האדם.¹¹

שכל אמיתי הוא שכל חי. מי שאומר ששכל לא חי, פשוט לא יודע איך לחשוב, איך להתבונן ואיך ללמוד; או שהעולם הרגשי שלו פגום- ומי שיש לו עולם רגשי פגום, גם העולם השכלי שלו פגום. **אי אפשר להגיד שהתבונה של החיים חלשה מהחיים עצמם**, תבונה היא הפסגה של החיים – להיות מודע למה שאתה עושה ולהבין את מה שאתה עושה, הוא לא דבר משני. לכן בדעת יש כוח יצירה אדיר. לכן שלמה לא חיפש את המדע, כי החיים הרבה יותר גדולים מהיכולת של עם הארץ להסביר אותם – המציאות כבר עייפה מהמלל שרוצה להסביר אותה, החיים עצמם הרבה יותר עמוקים.

'ובכל עזוז החכמה צריכים שבילי עצמות טיב החיים להכבש'. יוצא שיש הבדל גדול בין 'חכמה' לבין 'מדע' – את המדע שלמה דחה ולא התייחס אליו ברצינות, ואילו את החכמה הוא רצה, הוא היה מלך החכמה. הוא כן רוצה להיכנס למעמקים של התופעה לברר וללבן אותה. החכמה צריכה לשלוט על המציאות. מלך החכמה הוא לא דמות שעומדת מבחוץ ומסתכלת על החיים, אצלו החכמה חיה ממש, היא העומק והמהות של החיים. לכן הוא לא היה צריך את כל הפילוסופים של מצרים, הוא רצה את החיים של מצרים, מתוך ידיעה שהוא כמלך יכול לשלוט עליהם. הוא ידע שבכוח המלכותי שלו, בכוח החכמה שלו, הוא יהיה מסוגל לנווט את התופעה הזו ולהוביל אותה קדימה. בעצם, **ההתרחשות האמיתית נעשית במחשבה ובחכמה, נכון שגם בעולם הרגשי, אבל בעיקר בחכמה.**

כשאדם מרגיש שמשוהו בחיים שלו, לא חי – סימן שמשוהו בבית המדרש אצלו לא אמיתי.

מדע נצרך

אחת הדרכים הטובות לדעת מתי החכמה הופכת לחכמה חיה, היא כאשר החכמה מלווה בכאב. הכאב הוא נקודת העומק של החיים, בגלל שהוא בא ממקום קיומי מאוד. אם המחשבה צמודה לכאב, יכול להיות שהוא אפילו הדבר עצמו – אצל הרב העיצבון הצער והמרירות¹², הם החכמה עצמה. בעם ישראל תמיד החכמה הייתה קיומית, תמיד היא התעסקה במקומות הכואבים של האדם. כשהרב רוצה להסביר את ההבדל בין מדע רגיל

¹¹ אם נדייק בתיאור, הרבי מפיאסצנה מתאר את הזוהר מול המקובלים הראשונים. אבל בהבנת הרב אמנון, גם הזוהר וגם המקובלים הראשונים הם עצם התיאור של ארמון המלך, שניהם חכמת אמת. השאלה היא על המתבונן, איך הוא נפגש עם ארמון המלך? כאן ישנם שני דרכים כפריות, ואולי דרך שלישית – המלך עצמו. [א.ש.ל.]

¹² אורות הקודש, עמודים, קצא-קצו.

למדע של התורה, הוא משתמש בביטוי צורך, 'מדע נצרך'¹³. מדע נצרך עסוק כל הזמן בצרכים של האדם, לעולם אסור לאדם להתרחק מהצרכים שלו. (מבחינה מסוימת להתעסק בצרכים זה נמוך, אדם זקוק ללחם, אז כל היום הוא יתעסק בלחם; אבל אדם יכול לרומם את הצרכים שלו, שהם יהיו סביב דברים הרבה יותר מהותיים – זו החכמה של שלמה).

החכמה של שלמה היא מדע נצרך, שעסוק בצרכים של האדם; אי אפשר להעלות על הדעת שהבנה תהייה פחות חיה מהיצר. הצורך להבין דברים איננו יצרי פחות משאר היצרים של האדם. אם אדם הגיע למצב שזה לא ככה, סימן שמשהו כבר מזויף ומלאכותי.

השכל של הפילוסופיה המערבית כבר הגיע לייאוש וכישלון. הסוגיה הזו עסוקה בתיקון של העולם, לשלמה יש את היכולת להוריד את התורה לחיים – זו הנפש הגדולה של מלך החכמה'.

¹³ מאמרי הראי"ה עמ' 10-11, 'מהות הכפירה'.